

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА: СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Мокряк А.Г.

Харківська державна академія культури

Анотація. У даній статті розглядаються особливості соціалізації людей похилого віку у сучасному інформаційному суспільстві, обґрунтовується необхідність розробки нових соціально-педагогічних технологій ефективної соціалізації представників третього віку. Потреби літніх людей в соціально-педагогічній підтримці повною мірою не усвідомлюються. Можливості соціально-педагогічних технологій у задоволенні соціокультурних потреб літніх людей використовують недостатньо. Система суспільних інститутів соціалізації третього віку не створена.

Ключові слова: соціальна педагогіка, соціалізація, люди похилого віку, психосоматичне здоров'я.

Аннотация. Мокряк А.Г. Особенности социализации пожилых в условиях информационного общества: социально-педагогический аспект. В данной статье рассматриваются особенности социализации пожилых людей в современном информационном обществе, обосновывается необходимость разработки новых социально-педагогических технологий эффективной социализации представителей третьего возраста. Потребности пожилых людей в социально-педагогической поддержке в полной мере не осознаются. Возможности социально-педагогических технологий в удовлетворении социокультурных потребностей пожилых людей используют недостаточно. Система общественных институтов социализации третьего возраста не создана.

Ключевые слова: социальная педагогика, социализация, пожилые, психосоматическое здоровье.

Annotation. Mokryak A.G. The features of elderly people's socialization in the conditions of informative society: sociopedagogical aspect. The features of elderly people's socialization in modern informative society are examined, the necessity of development of new sociopedagogical technologies of effective socialization of the third age is grounded. Needs of older persons for a social - pedagogical support to the full are not realized. Possibilities of social - pedagogical technologies in satisfaction sociocultural needs of older persons use insufficiently. The system of public institutes socialization the third age is not built.

Key words: social pedagogics, socialization, elderly people, psychosomatic health

Вступ.

Такий багатоаспектний і міждисциплінарний феномен, як соціалізація особистості передбачає взаємопов'язані послідовні процеси адаптації, інтеграції та індивідуалізації. Людям похилого віку у посттрудовий період складно адаптуватися й інтегруватися в сучасне інформаційне суспільство, що стрімко змінюється, – суспільство молодих і для молодих, в якому історично склалися і переважають стереотипні уявлення про людей похилого віку, як про представників малоцінного покоління, носіїв застарілого і даремного життєвого досвіду, яким призначено пасивні соціальні ролі на периферії соціуму. Це призводить до вікової дискримінації, звужує соціальні, комунікативні культурні зв'язки й обмежує можливості саморозвитку і самореалізації цієї групи населення.

Існує певна прогалина теоретичних і практичних знань про безперервний розвиток і соціалізацію людини впродовж усього життя: недостатньо вивченим є період між зрілістю і глибокою старістю, який необхідно досліджувати з метою розробки нових моделей старості, що визначаються не тільки подовженням періоду життя людини, але і позитивними якісними змінами, що передбачають значні потенційні можливості індивідуально-особистісного розвитку в літньому віці.

І саме методи і засоби соціальної педагогіки можуть допомогти літнім людям подолати соціальну ізоляцію, «побудуватимости» між представниками різних віків і гармонізувати взаємодію між поколіннями в сім'ї, зробити для них актуальними і доступними переваги і досягнення інформаційного суспільства, сприяти успішній соціальній адаптації, інтеграції і саморозвиткові.

Проблеми старіння розглядалися в різних аспектах: філософському (І.Давидовський, В.Альперович), демографічному (М.Бідний, Б.Урланіс), медико-біологічному (В.Дільман, В.Фролькіс, Д.Чеботарьов), соціологічному (М.Александрова, В.Шапіро, Л.Шилова, Д.Мангейм), психологічному (Б.Ананьєв, А.Богомолець, І.Кон, Э.Еріксон), аспекті соціальної роботи (С.Пальчевський, І.Ліпський), проте соціально-педагогічний аспект соціалізації людей похилого віку розроблений недостатньо.

Робота виконана у відповідності до плану НДР Харківської державної академії культури

Мета, завдання роботи

Метою статті є виявлення особливостей соціалізації людей похилого віку у сучасних умовах трансформації, глобалізації та інформатизації суспільства.

Результати досліджень.

Однією з найважливіших проблем, що постали перед людством на рубежі ХХ-ХХІ ст., є проблема значного збільшення тривалості життя і постійного зростання абсолютної кількості і відносної частки чисельності людей літнього віку. Процес демографічного старіння нині набув безпрецедентних масштабів і не має аналогів в історії. Він характеризується збільшенням процентної частки літніх людей (тобто осіб віком 60 років і старше) при скороченні процентної частки дітей (тобто осіб у віці до 15 років), а також скороченням процентної частки населення працездатного віку (від 15 до 59 років). Щодня близько 200 тисяч осіб на планеті

долають 60-річний рубіж. До 2025 року, порівняно з 1950 р., їх чисельність зросте більше ніж у 5 разів, тоді як населення планети збільшиться тільки в 3 рази. Очікується, що у 2050 році кількість літніх людей у світі перевищить кількість дітей.

Процес старіння населення України, де кожен п'ятий уже подолав шістдесятирічний рубіж, на відміну від більшості економічно розвинених країн світу, характеризується такими особливостями:

- короткими термінами і негативною динамікою очікуваної тривалості життя населення, що погіршується для обох статей;

- надсмертністю населення, зокрема в старшому віці;

- високим рівнем демографічної гендерної асиметрії, пов'язаним зі значним розривом очікуваної тривалості життя статей, що постійно збільшується, який відбувається на тлі скорочення дожиття як для чоловіків, так і для жінок;

- нижчими показниками очікуваної тривалості здорового життя у віці 65 років і старше [8].

Старіння населення на тлі технократичного й інформаційно-гуманітарного суспільства нового типу, що формується, спонукало світову спільноту до пошуків глобальних світових стратегій оптимізації свого розвитку. Цивілізоване людство визнало одним з гуманістичних і культурних завдань забезпечення гідної старості, що означає не тільки організацію соціального забезпечення і медичного обслуговування але і створення умов для задоволення потреби людей літнього віку в особистісному соціокультурному розвитку.

Починаючи з 1991 р. ООН послідовно здійснює розробку і поширення норм соціальної і культурної політики відносно людей літнього віку. У Мадридському міжнародному плані дій з питань старіння (2002 р.) визнано три пріоритетні напрями дій світової спільноти: участь літніх людей у розвитку суспільства, забезпечення охорони здоров'я і добробуту в літньому віці і створення сприятливих умов, що забезпечують індивідуальний розвиток людини впродовж усього життя [7].

У зв'язку з цим перед суспільством в цілому і соціальною педагогікою зокрема постають нові й незвичні проблеми: зміна пріоритетів, перерозподіл ресурсів, створення нових форм допомоги, освіти і підтримки літніх людей, способів їх інтеграції в комунікативний і культурний простір, навчання і перенавчання фахівців, забезпечення новими інституційними та освітньо-виховними засобами цілеспрямованої ефективної соціалізації представників третього віку.

В Україні проблеми, пов'язані із соціальними процесами старіння, у продовж тривалого часу не усвідомлювалися як соціальні й культурні пріоритети розвитку суспільства. Їх практичне вирішення обмежується гарантованою мінімальною пенсійною підтримкою, оцінкою старості в патерналістських категоріях медичної геріатрії і соціального захисту. Нині очевидна необхідність осмислення соціальних аспектів старіння в руслі соціології, теорії і практики соціальної роботи і соціальної педагогіки.

Вступ людини в період старості означає послідовне поступове або раптове проходження певних вікових психосоціальних кризових етапів: відхід з будинку дорослих дітей, народження онуків вихід на пенсію, смерть або загроза втрати батьків і близьких людей, усвідомлення наближення власної смерті та ін. [1].

До частих соціально-психологічних конфліктів літнього віку належать:

- зниження рівня доходів і погіршення матеріального становища;

- зниження рівня самоповаги і ступеня пошани оточуючих

- самотність: більше 70% літніх людей живуть або тільки з чоловіком, або наодинці, половина жінок, старших 65 р., уже вдови;

- зменшення свободи вибору щодо занять, поїздок, проведення часу, вибору партнерів по спілкуванню і сумісному життю.

Крім того, у літньої людини відбуваються закономірні зміни в психіці і поведінці, які зменшують її здатність долати соціально-психологічні труднощі

- з віком погіршуються гострота зору, периферичний і нічний зір, знижується слух і розуміння чужої мови, часто страждає власна мова. Все це істотно погіршує комунікативні здібності літніх людей, посилюючи соціальну ізоляцію;

- зниження розумових і пізнавальних функцій, при якому особливо страждає пам'ять на недавні події, тоді як довготривала пам'ять зберігається, знижується швидкість мислення і жвавість розуму;

- у процесі старіння помітно зменшується потреба у сні, літні люди частіше прокидаються серед ночі;

- з віком у людини зазвичай відбувається зниження рівня соціальних досягнень, амбіцій і прагнень, виникає відносна задоволеність прожитим життям, унаслідок дії механізмів психологічного захисту минуле і своя роль у ньому часто ідеалізуються, погляди стають консервативнішими

- з віком, відповідно до зміни нейрохімічних процесів в головному мозку, підвищується схильність літньої людини до депресії у відповідь на дію психосоціального стресу [3].

Ще одна психологічна проблема полягає в тому, що люди молодого і середнього віку через механізм психологічного захисту іноді відчують внутрішній опір при контакті з літніми людьми, оскільки ті є мимовільним нагадуванням про майбутню старість і смерть. Проблема ця зазвичай не усвідомлюється, але значно впливає на соціальних, педагогічних і медичних працівників, при цьому багато непатологічних станів літніх людей розцінюються як незворотні і необоротні прояви віку, безперспективні стосовно корекції і лікування.

На жаль, багато специфічних змін умов життєдіяльності, а також необхідність швидко пристосовуватися до різких культурних і побутових змін, радикальної зміни життєвого стилю після завершення професійної

трудова діяльність, мають негативні забарвлення і наслідки. Можна виокремити такі характерні ознаки субкультури людей похилого віку: орієнтація на культурні зразки минулого використання неактуальних культурних навиків; спосіб життя, що продиктований невизначеністю тимчасової перспективи і відрізняється невисоким рівнем подієвості та соціальною ізоляцією.

Але існують і позитивні сторони зміни життєвої ситуації: наявність вільного часу, можливість займатися улюбленою справою, присвячувати себе розвагам і хобі, звільнення від необхідності суперництва і боротьби за своє соціальне становище.

Успішність особистісного і соціального розвитку людини в усі періоди життя, особливо в пізні роки, залежить від того, наскільки вона сама виступає суб'єктом, творцем свого життя. Проте, крім обмеження економічної активності, зміни фізичного стану трансформації інституту сім'ї, стрімкої інформатизації і технічної модернізації навколишнього середовища, існує соціальна установка на сприйняття літнього віку як соціальної проблеми. Це обмежує перш за все немолодих, примушуючи їх відповідати негативним образам, викликаючи зміни самооцінки і формуючи занижені очікування [4].

Відновити самосприйняття себе літньою людиною як гідного активного члена суспільства, сприяти збереженню цінностей соціальної активності, прагненню до подальшого самовдосконалення є найважливішими завданнями соціальної педагогіки.

Таким чином, існує велика безліч економічних, психологічних і фізіологічних чинників (як сприятливих, так і несприятливих), що впливають на процес старіння. Унаслідок впливу на процес старіння індивідуальних особливостей особистості самої літньої людини, її поведінки, звичок, потреби в соціальних контактах і улюбленого стилю життя, не існує єдиного, універсального способу пристосування до старості, як не існує і єдиного способу соціалізації літніх людей, особливо в суспільствах перехідного типу, до яких належить сучасна Україна, що поєднує в собі переважаючі ознаки, характерні для суспільств фігуративного і префігуративного типу [5]. Особливістю соціалізації в таких, орієнтованих на майбутнє, суспільствах є ускладнення відносин між старшими, такими, що переживають кризу соціальної ідентичності, і молодшими, які, соціалізуючись у змінних умовах, виявляються пристосованими до життя як носії передового інноваційного досвіду [4]. Необхідність трансмісії культури в нетрадиційному реверсному напрямі: старші в цьому випадку повинні вчитися у молодших – є глобальним викликом сучасного інформаційного суспільства для літніх людей і для соціальної педагогіки.

Існуюча організація соціальної роботи передбачає, що соціальні педагоги, в основному, працюють з дітьми і молоддю, а соціальні працівники – зі всіма іншими групами, що потребують підтримки. До цих груп належать і люди похилого віку, які опиняються в посттрудоваму періоді в кризовій ситуації своєї «соціалізаційної девіації». Оскільки вплив соціальної педагогіки на літніх людей у цьому разі практично відсутній, тимчасова тривалість цієї ситуації, її наслідки для літньої людини переважно залежать від стихійних і малокерованих соціалізуючих чинників [6].

Слід зазначити, що ще не створені інституційні умови для безперервної освіти людей похилого віку, які могли б слугувати для них засобом соціального захисту, психологічної стабілізації, адаптації і способом інтеграції в комунікативний і культурний простір і які розглядаються соціальною педагогікою як найважливіша активна діяльність, спрямована на самореалізацію особистості. Безперервна розумова діяльність в літньому віці сприяє підтримці і збереженню високого рівня фізичного здоров'я і протистоїть інволюційним процесам зниження інтелектуальних здібностей [3].

Стереотипи, що існують у суспільній свідомості, пов'язані зі старінням і старістю, але не завжди мають під собою реальну основу, спричинені недостатнім знанням різноманіття механізмів і стратегій адаптації в пізні періоди життя людини, заважають сприймати літніх людей диференційовано, як індивідуумів із значущими відмінностями, що дійсно існують між ними. Все це призводить до негативних наслідків як для літніх людей, так і суспільства в цілому. Гетерогенність цієї групи, несхожість людських типів, життєвих стилів і установок, різноманіття, яке завдяки унікальному життєвому досвіду кожної особистості з віком тільки збільшується, часто залишається поза осягом від домінуючих установок у свідомості суспільства.

Погіршення психосоматичного здоров'я, на жаль, дійсно властиве пізньому віку, але воно не вичерпує всієї різноманітності проявів поведінки, спілкування, діяльності старіючої людини, різноманіття індивідуальностей у континуумі основних типів пристосування до старості. На одному кінці континууму перебувають ті «доживаючі» літні люди, які через фізичні хронічні захворювання, що є у них, психічні дисфункції і розлади, особливості характеру старіння потребують захисту служб соціальної допомоги (хоспіси і будинки для пристарілих). З цією підгрупою і асоціюються переважаючі в громадській думці негативні міфи невідворотного погіршення становища старих людей з віком. На іншому кінці типологічного континууму - відносно здорові та активні літні люди, котрі зберігають індивідуальну незалежність і автономію, успішно адаптуються й інтегруються в суспільстві самостійно. Ці літні люди мають активну життєву позицію, що виявляється в здатності організувати своє життя так, щоб мінімізувати необхідність у допомозі сторонніх. Вони мають можливість і бажання самостійно справлятися з проблемами зміни звичного способу життя, перебудови існуючого динамічного стереотипу поведінки в суспільстві, ухвалення нових соціальних ролей, зміни самосприйняття. Основними вимогами для цієї підгрупи стають потреби в самореалізації, створенні й передачі спадку (духовного і матеріального) наступним поколінням та активна участь в житті суспільства, відчуття своєї корисності і значущості.

Між цими двома підгрупами - найчисленніша неоднорідна когорта відносно здорових і потенційно

активних літніх людей - аутсайдерів, витіснених з продуктивного соціально-культурного професійного життя, використовують малопродуктивні стратегії пристосування до старості, нездатних самостійно протистояти негативному впливові суспільних стереотипів унаслідок дефіциту знань, низької компетентності та невдалої попередньої соціалізації, що історично склалася в них. Саме ці літні люди є тим основним суспільним ресурсом третього покоління, що незаслужено ігнорується внаслідок розширеного стереотипічного сприйняття. Саме вони насамперед потребують негайного і рішучого втручання соціальної педагогіки. При певному рівні соціально-педагогічного супроводу і підтримки можна обґрунтовано очікувати на активізацію їх потенціалу, включення пристосованих і компенсаторних механізмів успішної соціалізації, формування нових необхідних цінностей і соціальних якостей, залучення до діяльного соціального життя.

Професійна відповідальність соціального педагога перед «суспільством усіх поколінь і для будь-якого віку» потребує акцентованого вивчення теоретичних підстав соціалізації літніх людей, розробки і реалізації соціально-педагогічних технологій для ефективної соціалізації представників третього віку в умовах глобалізації та інформатизації суспільства, що безперервно змінюються.

Висновки.

Отже, процес соціалізації гетерогенної групи людей літнього віку в інформаційному суспільстві сучасної України є стереотипізований, що трансформується, і є стихійним і малокерованим; потреби літніх людей в соціально-педагогічній підтримці повною мірою не усвідомлюються; можливості соціально-педагогічних технологій у задоволенні соціокультурних потреб літніх людей використовують недостатньо; система суспільних інститутів соціалізації третього віку не створена.

Напрямом подальшого вивчення буде узагальнення зарубіжного досвіду соціально-педагогічної підтримки соціалізації людей літнього віку.

Список літератури

1. Анциферова Л. И. Поздний период жизни человека: типы старения и возможности поступательного развития личности: Учебное пособие по психологии старости – / Л.И.Анциферова – Ред.-сост. Д. Я. Райгородский– Самара : Изд. дом БАХРАХ-М, 2004. – 492 с.
2. Майерс Д. Социальная психология– Д.Майерс – СПб. : Питер, 2004. – 672с.
3. Евстигнеев Р.А. Психиатрия для врача общей практики – / Р.А. Евстигнеев – Мн.: Беларусь, 2001. – 426 с.
4. Сорокоумова Е.А. Возрастная психология // Краткий курс.– / Е.А.Сорокоумова– СПб.: Питер, 2008. – 208 с.
5. Мудрик А.В. Социальная педагогіка : // Учеб. для студ пед. вузов / А.В. Мудрик / Под ред. В. А. Сластенина. – 5-е изд., доп. – М. : Издательский центр «Академия», 2005. – 200 с.
6. Пальчевський С. С. Соціальна педагогіка : // Навч. посіб./ С.С.Пальчевський– К.: Кондор, 2005. – 560 с.
7. Report of the United Nations Secretary-General "Major developments in the area of ageing since the Second World Assembly on Ageing", E/CN.5/2007/7 // <http://www.unis.unvienna.org/unis/pressrels/2007/unisinf>.
8. United Nations Department of Economic and Social Affairs, Population Division . "World Population Ageing 2007" ,ST/ESA/SAR.A/260 // <http://www.un.org/esa/population/publications/WPA2007>.

Надійшла до редакції 17.02.2009р.